

To the thought that the development of the communicative competence should be carried out primarily on the Ukrainian language (for professional direction) lessons is given utterance in the article, so far as the communicative skills of the students are developing in the process of using of the various types of the speech activity.

Key words: *the competence, the communicative competence, the language competence, the speech competence, the structure of the communicative competence.*

Отримано: 11.04.2016 р.

УДК 811.161.2'367

Шитик Л.В.

ВНУТРІШНЬОРАНГОВИЙ СИНКРЕТИЗМ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ КОМПАРАТИВНИХ РЕЧЕНЬ

Постановка проблеми. Виразності української мови можна досягти завдяки використанню тих необхідних засобів, що допомагають якнайповніше схарактеризувати властивості та якості зображуваних реалій. Важливим чинником створення образності слугує порівняння, кваліфіковане як «пояснення одного предмета або явища за допомогою іншого, подібного до нього, у якому потрібна авторові ознака виступає яскраво» [5, 327]. Логічно розрізняти два різновиди конструкцій із порівняльною семантикою – зі значенням уподібнення та зіставлення.

Зіставлювальна порівняльна конструкція (або компаративна конструкція, чи компаративема) – це багатогранна одиниця не лише в аспекті структурних та значеннєвих засобів реалізації семантики порівняння, а й щодо функційної специфіки, стилістичних особливостей та ін. Традиційно компаративні речення – це конструкції, у яких порівнюються особи, предмети, дії та ін. у межах однієї спільної ознаки, що, однак, по-різному в них виявлена [9, 113]. Проблема синтаксичного статусу компаративних речень актуальна, оскільки серед конструкцій, об'єднаних спільним формальним показником – компаративною формою, є речення з різними структурно-семантичними ознаками.

Синкретичні компаративні одиниці репрезентують внутрішньорангову і різнорангову синхронну перехідність. У різноранговій площині це синкретичні конструкції, де синтезовано диференційні ознаки компаративних зворотів і підрядних частин. Формально їх можна кваліфікувати або як компаративний зворот, або як підрядну компаративну частину, тобто ланка перехідності проходить між синтаксичними одиницями різних рангів – компаративним зворотом як структурним елементом простого речення і підрядною частиною як компонентом складного речення. Внутрішньорангову спільнокатегорійну синхронну перехідність демонструють складнопідрядні компаративні речення (однокомпаративні і двокомпаративні), марковані формальним і формально-значеннєвим синкретизмом. Дослідження таких перехідних утворень є актуальною лінгвістичною проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення компаративем – логічний структурант загальної проблематики досліджень, що, однак, має і свою специфіку. Традиційно конструкції зі сполучником ніж та його еквівалентами аналізують серед складнопідрядних речень способу дії порівняльних із вказівкою на зіставлювальний відтінок у їхньому значенні [15, 274–275; 14, 218; 20, 379]. У деяких посібниках узагалі не виокремлюють компаративних конструкцій [1; 24].

Наукові студії, виконані в аспекті структурно-семантичного напрямку, виділяють компаративні конструкції здебільшого в окремий різновид, хоч і по-різному їх витлумачують: як приадвербіальні протиставно-порівняльні речення [22, 111], як підтип складнопідрядних нерозчленованої структури – прикомпаративні [2, 700] чи однокомпаративні [18, 488], як підтип складнопідрядних з ознаками нерозчленованих і розчленованих конструкцій – компаративні (однокомпаративні) складнопідрядні речення [19, 587–591], як порівняльно-об'єктні прикомпаративні складнопідрядні речення [3, 333–334; 6, 21–22; 21, 241–242], як прикомпаративно-об'єктні складнопідрядні речення [11, т. 3, 208] (аналіз різних підходів докладніше див.: [19, 587–588]). Речення зі сполучником ніж витлумачують і як конструкції із зіставним компонентом змісту й згорнутою другою пропозицією [8, 145–155] тощо.

Р. О. Христіанінова звертає увагу на семантичну характеристику складнопідрядних речень із валентно зумовленими прикомпаративними підрядними частинами, виокремлюючи: 1) структури, у яких ступінь вияву ознаки компаранта є вищим порівняно з еталонним; 2) структури, у яких ступінь вияву ознаки в обох предикативних частинах сприймають як однаковий; 3) струк-

тури, у яких зіставлення ускладнене модальним значенням [21, 241–242]. Три структурно-семантичні різновиди прикомпаративних речень розрізняє В. Г. Мараховська: 1) порівняльні речення зі значенням переваги однієї із зіставляваних ознак над іншою; 2) порівняльні речення зі значенням зіставлення за ступенем якісної, кількісної або часової ознаки; 3) порівняльні речення зі значенням заміщення [16, 4–5].

Статус складнопідрядних речень зі сполучними засобами що... то, чим... тим та ін. в науковій літературі також з'ясований неоднозначно. Їх кваліфікують як: 1) специфічний різновид складнопідрядних детермінантних речень – складнопідрядні відповідності, у яких семантико-синтаксичне відношення «передбачає зіставлення явищ переважно в кількісному та якісному планах» [3, 329; див. також: 7, 86–87; 12, 393, 395; 21, 222–225]; 2) конструкції якісного зіставлення серед взаємопідрядних речень [22, 121]; 3) складнопідрядні речення з підрядними міри і ступеня зіставлявані [24, 284]; 4) складнопідрядні міри і ступеня [14, 222; 15, 280–282]; 5) складнопідрядні двокомпаративні [17, 492; 19, 591–593] тощо. Ф. П. Медведев до зіставлявальних як різновиду складнопідрядних порівняльних зараховує речення з парним сполучником що... то, а конструкції зі сполучником чим... тим вважає складнопідрядними міри і ступеня, що мають зіставлявальний характер із порівняльним, допустовим та протиставним відтінком [17, 82–83].

Мовознавці по-різному тлумачать також природу семантико-синтаксичних відношень в аналізованих реченнях. На думку І. Р. Вихованця, семантико-синтаксичні відношення відповідності, наявні в таких конструкціях, витворилися на основі двобічних власне-семантичних відношень відповідності – наслідку в результаті трансформації комунікативного виділення семантичної функції однієї з предикативних частин [4, 146]. Р. О. Христіанінова вважає аргументованим твердження О. О. Золотової про те, що складнопідрядні речення зі сполучником *чем... тем* передбачають суміжність і взаємодію двох процесів, зіставлення яких уможлиблює виявлення певної закономірності, в основі якої – причиново-наслідковий зв'язок [13, 369], й уточнює, що відношення відповідності, так само як цільові, допустові, порівняльні, формуються в семантико-синтаксичному ярусі «як результат трансформації синтезу двох власне-семантичних відношень – причиново-наслідкових та зіставних» [21, 224]. М. М. Греб кваліфікує сутність семантичного відношення між частинами складнопідрядних речень зі сполучником *чим... тим* як дифузю, змішування декількох відношень, зокрема зіставності та зумовленості, які й спричинюють виникнення відношення відповідності щодо інтенсивності вияву ознак декількох явищ [8, 138]. Складнопідрядні речення зі сполучником *чим... тим* вважають виразниками умовно-зіставного значення, а зі сполучником *що... то* – причиново-зіставного значення [19, 592].

Особливості формально-синтаксичної, семантико-синтаксичної та власне-семантичної організації компаративів з'ясовано в дисертації В. Г. Мараховської, де на основі комплексного аналізу зроблено висновки про неоднорідність порівняльних речень розподібно-заставного типу, схарактеризовано їх співвідношення з іншими різновидами порівняльних конструкцій, з'ясовано можливі дериваційні перетворення підрядних прикомпаративних одиниць [16, 17].

Такі різновекторні підходи до характеристики складнопідрядних речень, що містять компаративи, зумовили потребу їх дослідження.

Мета статті полягає в комплексному аналізі компаративних складнопідрядних речень, що презентують формальний та формально-значеннєвий синкретизм. Досягненню задекларованої мети сприятиме реалізація таких **завдань**: описати специфіку компаративних складнопідрядних речень, проаналізувати їхні різновиди, умотивувати логічність їх кваліфікації як синкретичних утворень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Складнопідрядні речення з прикметниками чи прислівниками у формі вищого ступеня порівняння логічно поділяти на дві групи – однокомпаративні і двокомпаративні – залежно від наявності компаратива лише в головній частині чи в обох предикативних одиницях.

Кваліфікація однокомпаративних складнопідрядних речень як синкретичних утворень, маркованих формально-значеннєвим синкретизмом, умотивована тим, що в них «підрядна частина виражає порівняльно-об'єктне семантико-синтаксичне відношення, що ґрунтується на правобічній валентності об'єкта порівняння, яку відкриває опорний предикат стану-відношення в головній частині, виражений компаративним прикметником або компаративним прислівником» [6, 21], тобто поєднують ознаки з'ясувальних та порівняльних складнопідрядних речень. Така мотивація обґрунтована і специфікою структури: наявні ознаки розчленованості (семантичний сполучник) і нерозчленованості (неповна співвіднесеність предикативних частин, оскільки підрядна частина входить до структури головної, пояснюючи в ній опорне слово – компаратив).

Мотивація сполучників *ніж*, *аніж* як семантичних ґрунтується на їхніх диференційних ознаках, зокрема: однофункційності (уживання лише в одному типі речень), маркування лише одного семантико-синтаксичного відношення (порівняльного зі значенням зіставлення). К. Г. Городенська вважає сполучник *ніж* асемантичним, оскільки його семантичну нівеляцію «спричинила

об'єктна семантико-синтаксична валентність опорного предикатного слова в головній частині прислівних складнопідрядних речень, бо вона визначила тип об'єктного семантико-синтаксичного відношення між підрядною частиною й цим опорним предикатним словом» [6, 24–254].

Із погляду синтаксичної моделі складнопідрядні однокомпаративні речення можуть бути повними і неповними. Окрему групу становлять складнопідрядні речення ускладненого типу. У повній підрядній частині наявні обидва головні члени речення – підмет і присудок, які функціують або з другорядними членами речення (напр.: Справа повертала зовсім на інше, все було *серйозніше*, ^{ніж що?} *ніж* це уявляв він собі спочатку (О. Гончар); При тому життя, скажемо від себе, стає *не раз більшим* ^{ніж що?} вигадником, *аніж* може вигадати людина із найбуйнішою фантазією (В. Шевчук), або без другорядних членів речення (напр.: Обидві виявилися *хитрішими*, ^{ніж що?} *ніж* передбачав грек (П. Загребельний). Повними є також підрядні частини, що містять лише головний член односкладного речення, напр.: Нічого не було *кращого* ^{ніж що?} в моєму житті, *ніж* засинати в будинку на березі моря (Є. Кононенко); *Краще* ^{ніж що?} *ніж* так мучитися самій і мучити близьких (Л. Романчук).

У неповній підрядній частині наявний один із головних членів речення або такі другорядні члени, які своїми структурно-семантичними особливостями допомагають відновити опущений компонент, напр.: Лемент з обох боків збільшився, але вже мав *миролюбніший* ^{ніж що?} характер, *аніж* у хаті (Іван Ле). Для кваліфікації функційного статусу компаративем як підрядних частин не становлять труднощів конструкції без підмета, а з присудком та другорядними членами речення, напр.: Помітили ще одне – він майже не посміхається при бійцях і зовсім не усміхається при жінках: він хотів здаватися *більш серйозним*, ^{ніж що?} *ніж* був насправді (Г. Тютюнник).

Зі структурного боку підрядні безприсудкові частини можуть містити підмет із другорядними членами речення групи присудка, напр.: Не в снігах і не під білосніжними розторсаними хмарами, а в полі між соняшниками на мить майнув образ його матері, коли вона була ще *молодшою*, ^{ніж хто?} *ніж* він тепер (М. Стельмах); лише другорядні члени речення, напр.: Коли не отямимосся й не пізнаємо: в любові *пожиточніше* жити, ^{ніж що?} *ніж* у зневазі (В. Шевчук); Він [брат] там жив, йому там було значно *краще*, ^{ніж що?} *ніж* із дружиною й дітьми (Є. Кононенко). Неповні однокомпаративні складні речення можуть демонструвати й різноранговий синкретизм (докладніше про це див.: [23, 342–345]).

Третю структурну модель становлять речення з підрядною частиною ускладненого типу, що являє собою просте речення, ускладнене відокремленим означенням або обставиною, вираженими дієприкметниковим чи дієприслівниковим зворотами, складнопідрядне або безсполучникове речення, напр.: Тисячі дрібних раціональних нововведень просувають нас уперед *далі*, ^{ніж що?} *ніж* один великий стрибок, не підкріплений цеглинами дрібних відкриттів і вдосконалень (П. Загребельний); ...жінка звертала на мене уваги *не більше*, ^{ніж що?} *аніж* на яку-небудь корчому, яка пливе озером (Л. Кононович); Тобі це *краще*, ^{ніж що?} *ніж* іншим: сина вбили, а доля його по світу ходить (М. Стельмах).

Іноді замість форм вищого ступеня стоять слова, що лексично виражають таке значення, – інше, інакше, по-іншому, напр.: Найуспішніші люди дивляться на роботу і життя *інакше*, ^{ніж хто?} *ніж* більшість із нас (<http://ukrnews.com/biznes-i-karera/>); Оглянувши їх, Саїд зрозумів, що історія в Караташі відбулася *по-іншому*, ^{ніж що?} *ніж* розповіли її чайханщик та дехкан (Іван Ле).

Засобами синтаксичного зв'язку предикативних частин слугують сполучники *ніж*, *аніж*, *як*, *чим*, причому останні два використовують переважно в народній мові та в мові фольклору, напр.: Ще бабуса зауважувала, що не варто намагатися проникнути в душу людини *глибше*, ^{ніж що?} *ніж* вона сама захоче тебе впустити (Л. Романчук); Валя відчувала себе самотньою *іще більше*, ^{ніж хто?} *аніж* Ной посеред вселенського потоку (Л. Романчук); Будинки знесли, то не знайшли нічого *кращого*, ^{ніж що?} *як* побудувати гаражі (Є. Кононенко); *Краще* ^{ніж що?} *ніж* купити невеликий блендер, *чим* важкий кухонний комбайн (<http://vn.20minut.ua/podii/>).

Мотивація наявності формально-значеннєвого синкретизму в однокомпаративних складнопідрядних реченнях обґрунтована специфікою структури (наявні ознаки розчленованості і нерозчленованості) та семантико-синтаксичної організації цих конструкцій (синтезовані об'єктні та порівняльні відношення).

Двокомпаративні складнопідрядні речення – це конструкції з ознаками розчленованої та нерозчленованої структури, що виражають особливі зіставлювальні відношення, які фіксують пропорційне наростання чи послаблення ознаки [19, 591], напр.: І *що* вона ліпша й досконаліша, *то* вдоволенішим має бути всевишній такою людиною (П. Загребельний); *Що* більше я когось ненавиджу, *то* меншим ворогом вважаю його для себе (В. Земляк).

Наявність опорного компонента – прикметникового або прислівникового компаратива – підтверджує вірогідність кваліфікації таких конструкцій як складнопідрядних нерозчленованої структури [18, 488], хоч уживання компаративів в обох частинах зменшує їхнє значення як опорних слів і наближає складнопідрядні речення до розчленованих, чому сприяє й характер парного

сполучного засобу, розподіленого між підрядною частиною (що, чим) і головною (то, тим), напр.: Але **що** більше я її пізнавав, **то** більше розчаровувався (Газета по-українськи, 30.03.2007); Отож, **чим** довше живе людство, **тим** більше чорних та світлих янголів вони творять, і всі вони вічні, бо чиняться із душ, які ламаються в часі (В. Шевчук); І **що** далі Варя втягувалась у роботу, **то** більше й до неї самої змінювалось ставлення з боку чабанів (О. Гончар).

Погоджуємося з К. Г. Городенською, що, крім сполучників що... то, чим... тим (попри висловлені думки про дедалі нижчу продуктивність сполучника чим... тим з огляду на те, що він є менш органічним для української мови порівняно з російською [10, 24] чи калькою з російської мови, а тому «немає жодних підстав уживати» його [21, 223], конструкції з ним проаналізовані в статті), засобами зв'язку слугують і контаміновані варіанти базових сполучників – що... тим, чим... то, напр.: Обличчя імама з невідомих причин було **чим** нижче, **то** все ширше... (Іван Ле); **Чим** більше прислухалася до себе, до биття свого серця, до тепла руки свого коханого Тоу, **то** дужче відчувала пекучий біль майбутньої розлуки (В. Бережний); І **що** далі ходили в ліс наймити й **що** більше вони валили дерева на землю, **тим** багатшим ставав отой чоловік, а край біднішим (М. Чабанівський).

За синтаксичною структурою двокомпаративні речення можуть бути повні (як двоскладні, так й односкладні), напр.: **Чим** ясніше і докладніше репродукуються ідеї у людській душі, **тим** ясніше мислення (І. Франко); Але **чим** довше жили ми тут, **тим** ставлення до нас ченців та ігумена гіршало (В. Шевчук); **Чим** більше там було певності в тім, що Тамару вкрадено ..., **тим** бентежніше ставало на душі (Іван Ле); неповні, напр.: **Чим** довше знав її, **тим** більше переймався до неї повагою... (Л. Конончук); **Що** більшою владою вони наділені, **то** обережніше користуються нею (В. Земляк) та ускладнені напівпредикативними зворотами чи предикативними частинами, напр.: Тимко зупиняє коня і довго дивиться на заграву; і **чим** довше він дивиться, **тим** ясніше бачить, що там метушаться якісь тіні і долинають голоси (Г. Тютюнник).

Попри можливі кваліфікації семантико-синтаксичних відношень у двокомпаративних реченнях, усе ж домінують формальні ознаки розчленованості / нерозчленованості структури (наявність компаративів в обох частинах, парний сполучний засіб, структурно-семантичний паралелізм предикативних частин, їхня взаємозумовленість, передбачуваність, специфіка синтаксичного зв'язку), що й дає підстави вбачати в них формальний, а не значеннєвий синкретизм.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, складнопідрядні компаративні речення як репрезентанти внутрішньорангової спільнокатегорійної синхронної перехідності демонструють формально-значеннєвий та формальний синкретизм. В однокомпаративних конструкціях синтезовано семантико-синтаксичні відношення складних речень різних структурних типів (з'ясувальних та порівняльних), а також їхні формальні особливості: підрядна частина пояснює компаратив у головній частині (ознака нерозчленованості), а засобом зв'язку є семантичний сполучник (ознака розчленованості). Двокомпаративним конструкціям властивий синкретизм форми, оскільки вони синтезують формальні ознаки складнопідрядних нерозчленованої і розчленованої структури: наявність компаративів в обох частинах, специфіка синтаксичного зв'язку, структурно-семантичний паралелізм предикативних частин, їхня взаємозумовленість, передбачуваність, парний сполучний засіб.

Перспективу подальших наукових пошуків убачаємо в дослідженні виявів різнорангового синкретизму в межах компаративних конструкцій.

Список використаних джерел

1. Бевзенко С. П. Сучасна українська мова. Синтаксис : [навч. посіб.] / С. П. Бевзенко, Л. П. Литвин, Г. В. Семеренко. – К. : Вища шк., 2005. – 270 с.
2. Белошাপкова В. А. Современный русский язык. Синтаксис / В. А. Белошاپкова. – М. : Высшая школа, 1977. – 248 с.
3. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підручник] / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
4. Вихованець І. Р. Семантико-синтаксична структура речення / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1983. – 220 с.
5. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
6. Городенська К. Асемантичні підрядні сполучники у сфері об'єктних семантико-синтаксичних відношень / К. Городенська // Мовознавчий вісник : зб. наук. пр. на пошану професора Катерини Городенської з нагоди її 60-річчя / [відп. ред. Г. І. Мартинова]. – Черкаси : [б. в.], 2009. – Вип. 8. – С. 15–26.
7. Городенська К. Г. Сполучники української літературної мови : [монографія] / К. Г. Городенська. – К. : Інститут української мови ; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – 208 с.

8. Греб М. М. Семантико-граматичні чинники формування зіставного відношення у складних конструкціях сучасної української мови : [монографія] / М. М. Греб. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2007. – 188 с.
9. Жаринова Т. Н. Формирование союза больше... нежели / Т. Н. Жаринова // Синтаксические отношения в сложном предложении : сб. науч. тр. / [редкол. : Р. Д. Кузнецов (отв. ред.) и др.]. – Калинин : Калинин. ун-т, 1989. – С. 113–121.
10. Завальнюк І. Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ ст.: структура та прагматистичні функції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / І. Я. Завальнюк ; Інститут української мови НАН України. – К., 2010. – 40 с.
11. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: Поняття і терміни : [у 4 т.] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2012. – Т. 1. – 402 с.; Т. 2. – 350 с.; Т. 3. – 426 с.; – Т. 4. – 388 с.
12. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис : [монографія] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.
13. Золотова Г. А. Коммуникативная грамматика русского языка / Г. А. Золотова, Н. К. Онипенко, Н. Ю. Сидорова. – М. : Ин-т рус. языка им. В. В. Виноградова, Моск. гос. ун-т им. М. М. Ломоносова, 1998. – 528 с.
14. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Синтаксис / Б. М. Кулик. – К. : Рад. школа, 1961. – Ч. II. – 287 с.
15. Курс сучасної української літературної мови / [за ред. Л. А. Булаховського]. – К. : Рад. школа, 1951. – Т. 2 : Синтаксис. – 406 с.
16. Мараховська В. Г. Типи складнопідрядних речень з підрядними прикомпаративними : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / В. Г. Мараховська ; Запорізький держ. ун-т. – Запоріжжя, 1998. – 20 с.
17. Медведєв Ф. П. Система сполучників в українській мові / Ф. П. Медведєв. – Х. : вид-во Харківського держ. ун-ту ім. О. М. Горького, 1962. – 92 с.
18. Русская грамматика : [в 2 т.] / [редкол. : Н. Ю. Шведова (гл. ред.) и др.]. – М. : Наука, 1980. – Т. 2. Синтаксис. – 709 с.
19. Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, А. А. Кобилянська. – К. : Вища школа, 1994. – 670 с.
20. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1972. – 516 с.
21. Христіанінова Р. О. Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові : [монографія] / Р. О. Христіанінова. – К. : Інститут української мови ; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 368 с.
22. Чередниченко І. Г. Складнопідрядні речення у сучасній українській мові. Спецкурс для студентів філологічних факультетів / І. Г. Чередниченко. – Чернівці : Чернівецький держ. ун-т, 1959. – 134 с.
23. Шитик Л. Синхронна перехідність синтаксичних одиниць в українській літературній мові : [монографія] / Людмила Шитик. – Черкаси : видавець Чабаненко Ю. А., 2014. – 474 с.
24. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : [підручник] / К. Ф. Шульжук. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 408 с.

Анотація. Статтю присвячено дослідженню репрезентантів внутрішньорангової спільнокатегорійної синхронної перехідності – складнопідрядних компаративних речень, що демонструють формальний і формально-значеннєвий синкретизм. Описано специфіку синкретичних компаративних складнопідрядних речень, проаналізовано їхні різновиди, умотивовано логічність їх кваліфікації як синкретичних утворень.

Ключові слова: внутрішньоранговий синкретизм, різнорангова синхронна перехідність, формальний синкретизм, значеннєвий синкретизм, формально-значеннєвий синкретизм, синкретичні компаративні складнопідрядні речення, однокомпаративні складнопідрядні речення, двокомпаративні складнопідрядні речення.

Summary. The article studies the representants of inner grade common categorial synchronous transitivity – comparative compound sentences that demonstrate formal and formal-semantic syncretism. The specifics of syncretic comparative compound sentences are described, their variety is analyzed, the validity of their qualification as syncretic entities is reasoned. The author grounds formal-semantic syncretism of one-comparative compound sentences, involving synthesis of differential semantic-syntactic relations (objective and comparative) of compound sentences of different structural types – differentiated and undifferentiated. Formal syncretism of two-comparative compound

sentences, the essence of which is a combination of formal features of structures of various types – differentiated and undifferentiated structure, is motivated.

The factors that make syncretism of analyzed structures possible are discovered: specific connecting means; correlation of predicative parts that may be complete or incomplete depending on the expressed semantic-syntactic relationships; structural and semantic parallelism of predicative parts, their interdependence, predictability; lexical and grammatical features of a comparative. Syntactic models of comparative compound sentences, covering the complete structures (two-part and one-part), incomplete structures and structures of complicated type (complicated half-predicative or predicative parts) are determined and analyzed.

It is concluded that comparative compound sentences as representants of inner grade common categorial synchronous transitivity demonstrate formal-semantic (one-comparative sentences) and formal syncretism (two-comparative structures).

Keywords: *inner grade syncretism, multi-grade synchronous transitivity, formal syncretism, semantic syncretism, formal-semantic syncretism, syncretic comparative compound sentences, one-comparative compound sentences, two-comparative compound sentences.*

Отримано: 15.04.2016 р.

УДК 811.161.2+398

Шуляк С.А.

ВІДОБРАЖЕННЯ У ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКИХ ЗАМОВЛЯНЬ ЕПІТЕТНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ

Дослідження мовної картини світу етносу, вивчення магічного слова є актуальним у сучасній лінгвістиці. Замовляння не тільки належать до текстів, що втілюють стародавні вірування в магію слова, а й виступають найяскравішими представниками таких текстів, репрезентантами віри в сугестивні, лікувальні та інші можливості мовленого слова.

Замовляння, заговор, примовка, примова – молитвослов магічного характеру, основою якого є віра в чудодійну силу слова як засобу впливу на вищі духовні сили [2, 181].

Узагальнення ідей і публікацій з проблематики етнолінгвістичної інтерпретації міфології в проекції на архаїчні магічні тексти – епос, замовляння та загадки – запропонувала А.С. Слухай. Дослідниця розглядає мовну картину світу етносу як об'єктивовану мовними засобами сітку понять і відношень, за допомогою яких у колективній свідомості етносу осмислюються феномени фізичної, психічної і трансцендентної реальностей [7, 4].

Однією з можливостей висловити своє ставлення чи представити незвичні властивості описуваного, є вживання епітетів – художніх, образних означень, що називають характерну властивість предмета, явища [5, 58].

Л. М. Копаниця стверджує, що стійкі образно-поетичні означення предметів і явищ, які переважно зустрічаються при словах і немов зрослися з ними, стали постійними, вказують не просто на найбільш сталу рису предмета, а свого роду ідеальну [6, 133].

Н. О. Данилюк зазначає, що цілісні, нерозкладні епітетні словосполучення у фольклорі мають асоціативний зміст, поєднані культурно-історичними традиціями [3, 13]. Серед постійних епітетів переважають ті, що виникли внаслідок зорового сприйняття довкілля (кольороназви, ознаки за якістю, кількістю, матеріалом, розміром тощо) [3, 14].

Метою статті є дослідження епітетних словосполучень у текстах українських народних замовлянь.

Досягнення поставленої мети стає можливим за умови виконання таких завдань: проаналізувати особливості функціонування епітетних словосполучень відповідно до лексики, яку вони містять; розглянути найпоширеніші образи-символи, які входять до складу художнього означення та пов'язані з давнім архаїчним світоглядом українців; визначити загальнофольклорні та специфічні для замовлянь епітети.

Приклади українських замовлянь наводимо в тих формах, у яких вони трапляються в аналізованих текстах.

Основні епітетні словосполучення, що містять соматичну лексику, включають загальнофольклорні (*білі руки, босі ноги, щире серце, веселе серце, рум'яне лице*) та специфічні для замовлянь (*красне-прекрасне тіло, погані очі, погані слова, погані сугасти, погані види, погана голова, любляче лице*), наприклад: *Із білих рук, із босих ніг* [1, 15]; *Заклинаю – / Погані сугасти,*